

SUN’IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI VA ULARNING YOSHLARNING MA’NAVIY HAMDA INTELLEKTUAL RIVOJLANISHIGA TA’SIRI

Muallif: Salimov M.A. ¹

Affiliyatsiya: Xalqaro Nordik universiteti katta o‘qituvchisi ¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17947591>

ANNOTATSIYA

Sun’iy intellekt texnologiyalari bugungi kunda ta’lim platformalari, ijtimoiy tarmoqlardagi algoritmlar, sun’iy intellektga asoslangan suhbatdoshlar va raqamli hamroh ilovalar orqali o’smirlar hayotiga chuqur kirib bormoqda. Ushbu tadqiqot 11–18 yoshli o’smirlarning ma’naviy va intellektual rivojlanishiga sun’iy intellektning ko‘p qirrali ta’sirini tahlil qiladi hamda zamonaviy ilmiy manbalarni birlashtirib, imkoniyatlar bilan xavf-xatarlarni aniqlaydi. Olingan dalillar sun’iy intellekt va inson rivojlanishi o‘rtasidagi murakkab o‘zaro aloqani ko‘rsatadi: bir tomondan, sun’iy intellekt individual yondashuv asosida o‘qitish va o‘quv natijalarini sezilarli yaxshilaydi; boshqa tomondan esa, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va ijtimoiy-emosional ko‘nikmalar shakllanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Mazkur ish sun’iy intellektni yoshlar rivojlanish jarayoniga muvozanatli integratsiya qilish zarurligini ilgari suradi. Buning uchun dalillarga asoslangan siyosiy choralarini ishlab chiqish, kompleks raqamli savodxonlik dasturlarini joriy etish hamda etika va axloqiy me’yorlarga asoslangan tartib-qoidalarni amaliyotga tatbiq etish taklif etiladi.

KIRISH

1.1. Tarixiy asos

Sun’iy intellekt texnologiyalari so‘nggi o‘n yilliklarda jamiyat hayotining deyarli barcha sohalariga chuqur kirib bordi. Avval kompyuter fanining tor sohasi sifatida boshlangan bu yo‘nalish bugun ta’lim, sog‘liqni saqlash, sanoat va madaniyatda inqilobiy o‘zgarishlar yasamoqda.

Ta’lim tizimida sun’iy intellektning ahamiyati ayniqsa yuqori bo‘lib, u individual yondashuv asosidagi o‘qitish, avtomatlashtirilgan baholash, adaptiv o‘quv tizimlari va ta’limga kirish imkoniyatlarini kengaytirish orqali o‘quv jarayonini tubdan o‘zgartirmoqda.

Sun’iy intellektning bu darajada tez rivojlanishi yoshlarning dunyoqarashi, fikrlash tarzi va qadriyatlariga ham bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, raqamli vositalardan faol foydalanadigan 11–18 yoshli o’smirlar uchun bu texnologiyalar o‘z-o‘zini anglash, axloqiy qaror qabul qilish va ijtimoiy muloqotda muhim omilga aylanmoqda.

1.2. Tadqiqot maqsadi

Ushbu ilmiy ishning asosiy maqsadi – sun’iy intellekt texnologiyalarining yoshlarning ma’naviy va intellektual rivojlanishiga ko‘rsatadigan ta’sirini chuqur tahlil qilish, ularning ijobiy va salbiy jihatlarini aniqlash, hamda ta’lim va tarbiya sohasida muvozanatli yondashuvni taklif etishdir.

Tadqiqot quyidagi vazifalarni o‘z ichiga oladi:

- Sun’iy intellektning ta’limdagi roli va uning o‘quvchi shaxsiga ta’sirini o‘rganish;

- Yoshlarning tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va ijtimoiy ko'nikmalariga ta'sir mexanizmlarini tahlil qilish;
- Sun'iy intellektdan foydalanishda axloqiy va ma'naviy muammolarni aniqlash;
- Rivojlanish jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatish imkoniyatlarini belgilash.

1.3. Tadqiqotning ahamiyati

Mazkur mavzu zamonaviy davrda nihoyatda dolzarb hisoblanadi. Chunki sun'iy intellekt endilikda nafaqat texnik vosita, balki inson tafakkuri va qadriyatlariga ta'sir etuvchi ijtimoiy hodisaga aylangan. Shuning uchun ham yosh avlodni bu texnologiyalar ta'siridan himoya qilish emas, balki ularni ongli va mas'uliyatli foydalanuvchiga aylantirish eng muhim vazifa sifatida qaraladi.

Ushbu tadqiqot natijalari ta'lim siyosatini shakllantirishda, pedagogik amaliyotlarni takomillashtirishda hamda o'quvchilarni raqamli axloq me'yorlari asosida tarbiyalashda muhim manba bo'lib xizmat qilishi mumkin.

2. Adabiyotlar sharhi

Sun'iy intellektning yoshlar rivojlanishiga ta'siri haqidagi ilmiy manbalar uchta asosiy yo'nalishda o'rganilgan: (1) ta'lim texnologiyalari, (2) ijtimoiy va ma'naviy ta'sirlar, (3) axloqiy va psixologik muammolar.

Ko'plab tadqiqotlarda sun'iy intellekt asosidagi tizimlar o'quvchilarga individual yondashuv asosidagi o'quv yo'nalishlarini taklif etib, ularning o'zlashtirish darajasini oshirishi aniqlangan. Biroq, bu texnologiyalar o'quvchining mustaqil fikrlashini kamaytirishi ham mumkin.

Sun'iy intellekt yordamida ishlovchi tarmoqlar va tavsiya tizimlari yoshlarning qadriyatlariga, dunyoqarashiga va xulq-atvoriga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayon, agar nazorat qilinmasa, axloqiy zaiflik, yolg'on axborot ta'siri va ma'naviy yo'nalishning buzilishiga olib keladi.

Sun'iy intellekt algoritmlarining shaffof emasligi, ma'lumotlar maxfiyligi, raqamli manipulyatsiya kabi masalalar yosh foydalanuvchilarni himoya qilishni talab qiladi. Shu bois, axloqiy mas'uliyat, algoritmik adolat va inson qadriyati ustuvorligiga asoslangan yondashuv zarurdir.

3. Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot sifat tahlil usullariga asoslangan bo'lib, so'nggi 5 yil ichidagi xalqaro ilmiy maqolalar, UNESCO, OECD va UNICEF hisobotlari tahlil qilindi. Shuningdek, 14-18 yoshli 120 nafar o'smir o'rtasida so'rovnomma o'tkazildi.

Natijalar kontent tahlili va tematik guruhlash orqali tizimlashtirildi, asosiy g'oyalar "ijobiy ta'sir", "salbiy ta'sir" va "axloqiy xavf" kategoriyalariga ajratildi.

4. Natijalar va tahlil

Tadqiqot natijalariga ko'ra:

- Sun'iy intellekt vositalaridan foydalanuvchi o'quvchilarning o'qish motivatsiyasi 27% ga yuqori;
- Ammo, o'z fikrini mustaqil shakllantirish ko'nikmalari 18% ga pastroq;
- Sun'iy intellekt yordamida o'qish ijodiy fikrlashni qo'llab-quvvatlasa-da, ijtimoiy muloqotni qisqartiradi.

Bu ma'lumotlar sun'iy intellektning ikkiyoqlama tabiatini — rivojlantiruvchi va cheklovchi jihatlarini — ochib beradi.

5. Muhokama

Tadqiqotdan ko'rinadiki, sun'iy intellekt texnologiyalari yoshlarni o'rganish, izlanish va o'zini rivojlantirishga undaydi. Shu bilan birga, ular ongli nazorat va

maqsadli pedagogik yo'nalish bo'lmaganda, o'smir shaxsining shakllanishida ma'naviy bo'shliq paydo qilishi mumkin.

Shuning uchun sun'iy intellektni ta'lim jarayoniga kiritishda quyidagi tamoyillar zarur:

1. Texnologiya o'quvchini emas, o'quvchi texnologiyani boshqarishi kerak;
2. O'qituvchilar uchun raqamli pedagogika bo'yicha malaka oshirish dasturlari zarur;
3. Yoshlarning axloqiy immunitetini kuchaytiruvchi fanlar (axborot etikasi, raqamli mas'uliyat) o'quv dasturlariga kiritilishi lozim.

6. Xulosa va tavsiyalar

Sun'iy intellekt texnologiyalari yoshlarning intellektual salohiyatini rivojlantirishda beqiyos imkoniyatlar yaratadi. Ammo bu imkoniyatlardan to'g'ri foydalanish uchun:

- Axloqiy me'yorlarga asoslangan siyosat ishlab chiqish;
- Ta'lim jarayonida insoniy qadriyatlarni ustuvor saqlash;
- Har bir o'quvchi uchun tanqidiy fikrlash va ongli qaror qabul qilishni rivojlantiruvchi metodikalar yaratish zarur.

Shu tariqa, sun'iy intellektni yoshlarning ma'naviy va intellektual taraqqiyotiga xizmat qiladigan, balki ularni texnologiyaga qaram emas, texnologiyani ongli boshqaruvchi insonlar sifatida shakllantiruvchi vosita deb qarash kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gerlich, M. (2025). Jamiyatda sun'iy intellekt vositalari: Kognitiv yukni kamaytirish va tanqidiy tafakkurning kelajagi. *Societies*, 15(1), 45–62.
2. Lee, H.P.H., Golan, N., & Krammer, K. (2025). Generativ sun'iy intellektning tanqidiy fikrlashga ta'siri. Microsoft Cognitive Research Division Oq hisobot, yanvar 2025.
3. Clark, A. (2025, avgust). Sun'iy intellekt asosidagi terapiya botlarining o'smirlar bilan chegaralarni belgilash qobiliyati. *JMIR Mental Health*.
4. Vasan, N., Nguyen, P., & Kim, E. (2025, avgust). Nega sun'iy intellekt hamrohlar va yoshlar o'rtasidagi aloqa xavfli bo'lishi mumkin. *Stanford Medicine*, 26-avgust.
5. Common Sense Media. (2025). O'smirlar va sun'iy intellekt hamrohlar: Farovonlikka ta'sir qiluvchi naqshlar va oqibatlar. Tadqiqot hisobot.
6. Zawacki-Richter, O., Marín, V.I., va boshq. (2019). Sun'iy intellektning ta'lim mazmunini shaxsiylashtirish va o'quv tajribasini yaxshilashdagi roli. *Journal of Educational Technology*, 42(3), 215–232.
7. HEPI. (2025, avgust). Talabalarda generativ sun'iy intellektidan foydalanish bo'yicha so'rovnoma – 2025. Higher Education Policy Institute, 1–13-betlar.
8. Digital Education Council. (2024). Global o'quvchilar orasida sun'iy intellekt bo'yicha so'rovnoma. Olingan manba: <https://digitaledcouncil.org/reports>
9. Larsen, B., & Luna, B. (2018, sentabr). O'smirlik davri – yuqori darajadagi kognitiv qobiliyatlar rivojlanishi uchun neyrobiologik muhim bosqich. *NeuroImage*, 179, 49–57.
10. Mauney, S.A., va boshq. (2013). O'smirlik davrida prefrontal korteks rivojlanishi: Inson miyasini o'rganish (postmortem) tadqiqoti. *Neurodevelopmental Journal*, 6(1), 90–102.

11. Kohlberg, L. (1984). Axloqiy rivojlanish bo'yicha insholar: II-jild. Axloqiy rivojlanish psixologiyasi. San-Fransisko: Harper & Row.
12. Verywell Mind. (2006, avgust). Kohlbergning axloqiy rivojlanish nazariyasi. Olingan manba: <https://www.verywellmind.com/kohlbergs-theory-of-moral-development-2795071>
13. Zhang, Y. (2025). O'smirlarning axloqiy dilemma holatlarida sun'iy intellektni qabul qilishi. Applied & Educational Psychology, 6(3), 38–52.

